

УДК 21:14

Бредун І. В.,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, Харківський національний університет будівництва і архітектури (Україна, Харків), polk@i.ua

Компанієць Л. В.,

доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри теорії культури та філософії науки, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (Україна, Харків), polk@i.ua

**Концептуалізація Доли:
ФІЛОСОФСЬКІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ**

Проводиться аналіз смислового «поля» есхатологічного поняття «Доля». Здійснюється вивчення проблеми його тлумачень та розуміння у релігійній та світській літературі, культивується коло його інтерпретацій. Виокремлюються існуючі підходи у розкритті теми роботи, обґрунтовується дослідницька стратегія в осмисленні теми (її перспективи). Проаналізовані засадні концепти дослідження (світ, смерть, кінець, вічність, суд) у контексті ідеї Доли.

Ключові слова: есхатологія, Доля, смисли, концепт, дефініції, індивідуальна, Всесвітня.

Віднайдення та розробка нових авторських підходів до осмислення релігійних феноменів розширює інтелектуальні перспективи академічного релігієзнавства, актуалізує проблему розвитку останнього. Саме тому, ми звертаємось до розкриття та розбудовування смислового «поля» есхатологічної проблематики людства.

Ступінь розробленості проблеми. Есхатологічні теми пронизували всі релігійні та філософські (світоглядні) системи людства.

Метою стає осмислення концептуального «поля» есхатології у контексті існуючих експлікацій, виокремлення дослідницьких (смислових) шляхів у її вивченні та осягненні.

Розглянемо смисловий бік концептуального простору нашої теми (ідеї Доли): «коло», «закон», «світ», «час», «кінець», «вічність» та ін. Як наслідок цього, окреслимо також існуючі світоглядні моделі світу.

Ідея кола розкриває уявлення людства про світ (його Доли). Отже, звернемося до концепту «коло», яке отримало своє укорінення в уявленнях людства та до його термінологічного аналізу. У літературі ми знаходимо слова, що спочатку був Бог та хаос. У певному сенсі світ Бога та останній. Слово «хаос» в енциклопедичних джерелах визначається як «пустий простір, щілина». У римлян існували уявлення про щілину світу, які фіксуються у латинському терміні «mundus». Останній пов'язується фахівцями (лінгвістами) зі стародавнім індійським словом «mandwala», яке вказує на магійний круг, шар. В історико-етимологічному словнику слово «хаос» визначається як первинний стан (поза формою) світу та Всесвіту. Це безкінечний простір [3, с. 332].

Окреслені тлумачення можливо інтерпретувати так. Через щілину світу проникає певна енергія, яка коловертається, існує на початку буття у певному стані, який собою утворює коло, «шар». Отже, у просторі кола існує ще не упорядкований хаос (елементів, енергій). В грецьких текстах йдеться про «хаос» як «нижню частину, безодню», як яму, яка все поглинає. Таким чином, релігійна свідомість малює перед нами початок

буття земного через ідею кола, яке коловертається, з одного боку. З іншого боку, окреслює уявлення про світ як нижній рівень Всесвіту.

У стародавньому світі поняття «мандала» окреслюється як сакральний центр світу, універсуму. Це простір, в якому з'єднуються три космічні зони світоустрою, а саме небо, земля, підземний світ. Отже, ми бачимо, як поступово формується різномірнева система світоустрою у свідомості людства, а ідея кола стає її засадничим елементом.

Поступово релігійна свідомість продукує уявлення про координати простору. Дослідники їх пояснюють через центральний космічний символ (дерево), який з'єднує «серединний світ» з небесним і визначає його систему координат. Окреслимо декілька думок із історії виникнення уявлень про простори світоустрою. Так, дослідники зауважують, що результатом розвитку людської свідомості стають певні асоціації, які пов'язувались завжди з ростом дерева. У всі часи дерево символізувало початок світу, а його руйнування сприймалось як кінець світу. Саме ці спостереження стали додатковим джерелом появи перших есхатологічних настроїв та ідей (релігійної символіки).

Стосовно уявлень людства про виміри світу слід додати про світ земний, світ небесний, загробний світ (підземний світ). У цьому відношенні, на наш погляд, необхідні деякі смислові прояснення. Це стосується концепту світ «загробний як підземний». В повсякденній свідомості, літературі він сприймається у прямому значенні. Але ми знаходимо у філологічній літературі додаткові, первинні контексти цього слова. Так, концепт «загробний світ» тлумачиться як «світло», «сяяння» [2]. Це вказує саме на духовні виміри його буття, які по-різному тлумачаться (у категоріях земного мислення та у межах релігійного світогляду). Уявлення про виміри небесного світу, а також наступні концепти розширюють розуміння Доли універсуму (як простору в якому вона здійснюється).

Домінуючими у християнському світогляді є уявлення про «нижній», «середній» та «верхній» світ. Цікаво, що Єрусалим сакральна свідомість усвідомлювала як центр світу, а його стародавнім символом був знак «мандала», тобто коло [2].

Додамо кілька слів до раніше сказаного. З окреслених уявлень веде свій початок стародавній тезис «Космос починається з хаосу». Дослідники тлумачать цей вислів як світ, який виникає з розщелини. Таким чином, у замкненому колі організується певний вимір Всесвіту. Цю ідею ми знайдемо в інших глибинах релігійної думки, в її міркуваннях про перші дні творіння, коли Бог звів один кінець світу з іншим (стародавня символіка змії, яка тримає свій хвіст), поклав основу упорядкуванню його меж. У стародавній грецькій мові «світ» – це космос (порядок), упорядкований простір. Він охоплює у смислового відношенні три виміри, а саме «за речами», «до речей», «понад речами» [2, с. 95]. Отже, з ідеї кола починається все існуюче буття.

Історичні моделі світу. Дослідники говорять про три типи часу, які поступово склались у свідомості людства. На їх засадах існують три типи уявлень про світ, тобто моделі буття. У першу чергу йде мова про «циклічне» та «лінійне» уявлення про розгортання часу, яке зафіксовано у зазначених термінах. Дослідники вважають, що

стародавній світ греків (іх Космос) мислиться у просторі і часі незмінним. Світ існує поза часу. Наукова думка стверджує, що ідея часу світу у стародавніх людей була відсутньою. Але стосовно «незмінності світу». Ми пам'ятаємо відомий вислів Геракліта: «Все тече та змінюється», який нам розкриває інші контексти. Не говорячи про античні вірування (стародавніх греків) в колообертання душ у Всесвіті. На наш погляд, говорити про незмінність можливо лише по відношенню усталеності буття як певної системи (Бог створив світ і т.п.), яка функціонує у встановлених Богом межах.

Християнська «лінійна модель світу». Світ Біблії – це «олам», який тлумачиться як потік звершень часу, світ як історія. Християнська свідомість виробляє двовимірне уявлення про світ (як земний та небесний). Він розуміється у контексті «цей час» та «майбутній час». Зауважимо, що фраза «цей час» орієнтує на час, який завжди є (для сучасників) у реалії нашого життя. А «майбутній час» у словесному відношенні породжує у свідомості якусь невідому абстрактну конструкцію, яка взагалі може не мати жодного відношення до нас теперішніх та реальності, яка станеться, колиш актуалізується. Не говорячи про кінечність земного життя людини, яка може настати у кожен мить її існування. І не тільки її (людства). Крім того, система міркувань «цей час» та «майбутній час» не зовсім така, як презентується офіційною релігійною думкою. У цьому сенсі слід пам'ятати і про вимір «небесний», який є у просторі християнської свідомості. Коли йде мова про те, що святі уже знаходяться «зараз» у Царстві Божому. Як ми пам'ятаємо, «кінець часів» християн ще не наступив. Отже, йдеться про теоретичну світоглядну модель світу та її систему координат, а також про певні питання (які виникають) щодо неї. Окрім того, дослідники вказують, що християнська модель світу «лінійна» нагадує певне коло, але в його розімкненому вигляді [2]. Поступово ми звернемося до ретельного аналізу християнської картини світу.

Отже, ми говоримо про циклічну, лінійну та «разом дану» модель світу. Стосовно останньої моделі світу, то в ній йдеться про уявлення, коли минуле, теперішнє та майбутнє існують одночасно в «одній точці» буття у свідомості людини й одночасно присутні у її дійсності. Така модель есхатологічної ідеї Долі притаманна Великим посвяченим своїх часів. Це і стародавні шамани, жерці Єгипту, Рама та Крішна, Гермес та Орфей, Піфагор та Мойсей, Платон та Ісус (за Е. Шюре) та ін. Саме вони розкривали таємниці Долі людської душі, уявлення про божественні світи, Закони універсуму. Дослідники вказують, що в європейській культурі уявлення про час як «разом даний» датується та локалізується з часів стародавньої епохи. Так, відомості про таку модель світу (часу) фіксуються у Гомера в його «Іліаді». Потім вони зникають у 5 ст. до н.е. На зміну їй приходять уявлення про час як «потік». Стародавні греки таку модель світу («разом дану») усвідомлювали як певний дар богів. Її сенс сконцентровано у словах та формулі: все, що минуло, що є і що буде, – це тут. Це є певна статична (умовно) картина світу. Тут теперішнє сприймається як суще, минуле також є суще, майбутнє розуміється як таке, що стоїть перед очима «тут і зараз». Всі три «часи» співіснують. Ці три світоглядні моделі стають засадничими у просторі розкриття нашого дослідження.

Звернемося знову до концептуального аналізу засадничих понять дослідження, а саме слова «закон», яке входить у простір смислів ідеї Долі. Закон визначається як зв'язок та взаємозалежність яких-небудь явищ об'єктивної дійсності. Етимологія російського слова за-конь вказує на «начало» та «кінець». Корінь кон- // кер- вказує на смисли «виникати, починатись, закладати початок». Окрім цього термін вказує на межу між початком та кінцем. У слові закон прийнято виділяти кілька значень, але для них є спільне тлумачення, а саме закон розуміється як межа, за якою знаходиться інша сфера життя та духу. Закон визначає Долю. Це слідує з наступних визначень. Злочинець – це той, хто перейшов межу, а ворог сприймається як той, хто знаходиться за межами своїх, де працює закон. Закон знаходиться в середині сфери більш широкої. Останню усвідомлюють як сферу добра та справедливості. У релігійній свідомості кара стає наслідком гріха. Непокарання відділяє людину (її душу) від Бога, а гріх, за який її карають, стає відплатою [2].

Термін «закон» з наукової точки зору ми тлумачимо як внутрішню необхідність, яка належить природним явищам реального світу, тенденція зміни руху, розвитку. Закон визначає загальні етапи та форми процесу становлення.

Згадаємо про те, що ми говорили вище. Йде мова про термін «світ» (виходячи з його етимологічного аналізу), який тлумачиться як «дно» (галл. *dubnus* – глибокий світ), а Космос (з англосаксонської мови) як «глибоке творіння» (за значенням близьке до російського слова безодня). Отже, в іншій системі координат мислення світ знаходиться в глибинах Божественного буття, може тлумачитись як безодня, мислиться у координатах простору низового світу. В латині слово *tundus* значить «яма», «жертвна яма», як «вхід у підземний світ». У західноєвропейському ареалі – це світ (Космос) [2].

Таким чином, виходячи з цих визначень лінгвістами концепту «світ» та «закон», ми обґрунтуємо нашу тезу про можливість інтерпретації земного світу (людей) як певного виміру у Всесвіті, де здійснюється, з одного боку, рішення Суду (небесного). В ньому все людство відбуває покарання, він усвідомлюється як низовий світ, з одного боку. Ми зараз не торкаємося уявлень в історії релігійної думки про обраних, святих, або аватар. З іншого боку, світ земний ми експлікуємо як вимір, який «дає» шанс на Спасіння (простір, де здійснюється «обробка, обтісування»).

Концепт «час». Розглянемо іншу важливу для нашого дослідження категорію часу. Дослідники підкреслюють, що зі словом світ пов'язується поняття часу. Латинське слово «*tempus*» (час) визначалося як сакральний відрізок часу, або точка часу. Спостереження за навколишньою реальністю людства свідчать, що на великій відстані кожна річ сприймається візуально як «крапка». У цьому сенсі світ речей стає цією «крапкою часу» (у межах Всесвіту). В енциклопедичних виданнях термін «час» експлікується так: 1. Час – це відрізок «від і до». 2. Час як певний період, який розділяє дві події (початок творення світу речей та його кінцеві Долі). 3. Час охоплює певний об'єм. Перше та останнє тлумачення орієнтує нас на усвідомлення під їх кутом зору створеного фізичного світу. У цьому сенсі

дослідники підкреслюють, що у грецькому, латинському, германському ареалах культури поняття «час» пов'язане зі словом обмежений, упорядкований простір нашого світу. Цікаво, що древо, яке стоїть у центрі світу, символізує час подій, які відбуваються у цьому просторі. Іншими словами, «коло подій» [2]. Отже, ідея кола знову виходить на поверхню смислів аналізованих термінів.

Йдемо далі. Нашу гіпотезу (презентацію ідеї кола як атрибута релігійної свідомості) підтверджують філологічні дані. Так, етимологія слова (з історичної точки зору) «час» визначається як «обертати, обертатися», тобто коловорот. Це вказує на певний закон Всесвіту (його рух у вигляді колообертань), тобто Доля всього існуючого вписана в загальні колообороти буття. Дослідники вказують, що в римській культурі існував термін «*annus uertens*» – рік, який коловортається. Він розуміється також як світовий цикл, який рахується в 15 тис. сонячних років [2, с. 117]. Отже, концептуальний аналіз виокремлює певні «малі» (день–ніч, рік та ін.) та «великі» кола (цикли) здійснення творіння, існування земного світу, його трансформації. Так, протягом історії у релігійній свідомості час від часу сяє ідея циклів в існуванні Землі (тобто її Доли). Таким чином, ідея руху по колу стає атрибутом існування Всесвіту, його розгортань (колообігу світу речей) та релігійної свідомості. «Зовні» світ утворює коло, а «внутрішні» коловортання світу речей також на це вказують.

Важливим для нашого дослідження у контексті тлумачення терміна «есхатологія» стає наступний концепт «кінець», а також слово «смерть». Релігійна свідомість транслює їх як загальну долю, яка характерна для всіх людей. Про смерть йдеться у Старому Заповіті, коли наблизилась Давидові дні до смерті. Він сказав, що ця дорога призначена для усіх на світі, «для всієї землі» [1Цар. 2:2]. Або в іншому фрагменті «ми конче помremo, і ми як та вода, вилита на землю, що її не зібрати. Та Бог не знищить душі і Він задумав не відвернути від Себе...» [2 Сам. 14:14]. Релігійна свідомість говорить про цю невідворотну необхідність, про минулість нашого життя. Останнє є суєта, а кінець у всіх однаковий. Бог сказав Адаму «вернешся в землю, бо з неї ти взятий. Бо ти порох, – і до пороку вернешся» [Бут. 3:19]. Взагалі протягом існування людства релігійні спільноти схильні до посилення відчуття страху людини перед смертю. Такий стан речей можливо розуміти як результат певної ідеологічної «атаки». Зрозуміло, що культивується і моральний чинник у розвитку духовної культури людства. Але, на наш погляд, має місце і презентація на цьому фоні конкретного шляху Спасіння (релігійними культурами) як одного та істинного. Тема смерті як неминучої загрози лунає у текстах Старого Заповіту. Вона розглядається як кара за гріх. Культивується думка, що Бог не створив смерті, а створив людину «нетлінною». Взагалі темі смерті присвячено багато рядків теологічних текстів. Але подивимось на цей концепт з іншого боку. Якщо ми звернемось до енциклопедичних видань та наукової думки, ми зіштовхуємось з іншим вектором її усвідомлення. Так, у своєму словнику Даль зазначає, що смерть є певний перехід, який здійснюється у момент, коли душа покидає тіло. Смысловое навантаження (у контексті вірувань людства у безсмертя людської душі) припадає на смисловий вектор «перехід як повернення» душі у сфери небесного буття, тобто її першого сходження. У цьому

сенсі можливо говорити, з одного боку, про проявлення ідеї кола, яка так чи інакше «пульсує» у релігійних культурах всіх часів. З іншого боку, про смерть як певний етап переходу душі від однієї форми буття в іншу та як атрибут колообертань Всесвіту. Означений контекст орієнтує на продовження, а не на припинення життя (нехай і в іншому модусі буття) та нівелює ідею кінця.

Йдемо далі. Слово смерть в одному зі своїх визначень співпадає у смислового відношенні з терміном «кінець». Це розкривається у дослідженнях лінгвістів. Так, слова «початок» та «кінець» виходять з одного джерела, а саме корення конь (від давньоруського конь, тобто межа). У більш повному визначенні кінець тлумачиться як межа між минулим та теперішнім, а також теперішнім та майбутнім. Таке визначення надає зрозумілості на перший погляд «протилежних концептів», їх осмисленню як тих, що виходять з одних і тих самих джерел. 1. Слово «кінець» формується із слова конь. 2. Слово «початок» слідує з слів «ісконі», з самого початку, «ісконний» (від давньоруського «ісконный»), тобто «ізначальний». У цьому сенсі дослідники звертають увагу на те, що коли роблять виміри довжини або відрізків чого–небудь, то кінець одного відрізка стає одночасно початком нового. Це є різновид просторово–часового коловороту. Він відбивається в давньоруській мові у вихідних словах від кореня «и.–е. urt– // uert–// uort–» та присутній у слові «час». Дослідники наводять такий приклад. Так, російське слово верста (від стародавнього вьрста) в одному зі своїх значень визначається як покоління (буквально «одного кола, одного повороту»). Російське слово «початок» сформовано від дієслова «на чати». Праслов'янське – četi, що має корінь кон– (кен). Дослідники вказують, що такі відносини між смислами існують і в латинській мові. Слово *resens* у родовому відмінку *resentis* (re–cen–s) визначається як той, хто «тільки що прийшов», або «тільки що отриманий». З сучасної точки зору класичної латини смисл цих слів є «носієм» протиріч. А саме префікс –re в класичній мові значить повернення та оновлення, а ніяк не появу. Її значення співвідносяться зі значенням латинського кореня cen– (і.е. ken–), тобто межа. Але це така межа, яка є одночасно і початком якогось процесу, і кінцем попереднього процесу, тобто крапка в кільцевому процесі, в коловороті [2].

З поняттям часу тісно пов'язані два слова «кінець світу» та «вічність».

Окреслимо історичний підхід, пов'язаний з поняттям «останнього часу». Цей концепт виникає ще у вченні Заратустри (6 ст. до н.е.). Там він пов'язується зі словом «господство» (в Гатах Авести). Вчені вважають, що ідея «останнього часу» потім розповсюдилась у Персії, а звідти перейшла до іудейських релігійних уявлень. У межах вавилонської та єгипетської релігій такої ідеї не було.

Як ми пам'ятаємо, слово «кінець» визначається як межа у просторі і часі, а також отождоюється з поняттям смерть. Отже, кінець світу можливо тлумачити як певне припинення в його існуванні, тобто межа його буття у певній формі. А також такий, який може здійснитись «зараз і тепер». Йде мова про те, що, з одного боку, у смислового відношенні кінець світу співпадає з його початком у коловороті постійних трансформацій (речей). З іншого боку, кінець є невловима, рухома одиниця мислення, його не можливо зафіксувати (не все є доступним для нашого сприйняття). Він може для когось (людини, людства) чи

для чогось (землі, Всесвіту світу речей) настати будь-коли, тобто зараз. Під таким кутом зору він стає не майбутнім, а теперішнім, як завжди даним (потенційним). «Кінець» може проявитись актуально кожному мить існування Всесвіту. Таким чином, слово «кінець» ми тлумачимо як перехід та стан у межах «разом даного буття».

Наступний термін «вічність». Основа слова вічність в перекладі з грецької мови визначається як «життєва сила, життя, вічність», як вічне, яке вічно длиться. Російське слово вічність виходить зі слова вік. Його перше значення – життя (життєва сила). У християнській культурі концепт «вічність» пов'язується з грецьким терміном «αιών, αἰών, αἰων, εον». Перше його значення розкриває «життєву силу, життя, продовження людського життя, вічність» [2]. Отже, вічне – це те, що завжди існує. У цьому контексті нам згадується ідея безсмертя душі.

У словниках вічність визначається як безкінечність, постійно повторюваний процес, як те, що не перестав існувати. Тут знову стверджується ідея кола.

Таким чином, засадничі концепти нашого дослідження (світ, смерть, кінець, вічність, суд), які ми проаналізували у контексті ідеї Долі, зникаються у смисловому відношенні на ідеї кола (циклів) у межах Всесвітнього буття. На концептуальному рівні ця ідея стає домінуючою. Саме у цьому контексті ми розглянемо існуючі вірування людства, їх есхатологічні ідеї та настрої, історію смислової еволюції їх моделей світу (циклічної, лінійної, разом даної).

Список використаних джерел

1. Біблія. Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Із мови давньоєврейської та грецької на українську наново перекладена. Українське біблійне товариство. – К., 1991. – 1255 с.
2. Константы мировой культуры. Алфавиты и алфавитные тексты в периоды двоеверия / [Ю. С. Степанов, С. Г. Проскурин]. – М.: Наука, 1993. – 158 с.
3. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка. В 2 т. / Г. П. Цыганенко. – М.: Рус. яз., 2002. – Т.2: А Панцирь – ЯЩУР. – 560 с.

References

1. Bibliya. Knyhy Svyatoho Pys'ma Staroho y Novoho Zapovitu. Iz movy davn'oyevreys'koyi ta hrets'koyi na ukrayins'ku nanovo perekladena. Ukrayins'ke bibliyne tovarystvo. – K., 1991. – 1255 s.
2. Konstanty myrovooy kul'tury. Alfavyty u alfavytnye teksty v peryody dvoeveriya / [Yu. S. Stepanov, S. H. Proskurnyn]. – M.: Nauka, 1993. – 158 s.
3. Chernykh P. Ya. Ystoryko-etymolohychesky slovar' sovremennoho russkoho yazyka. V 2 t. / H. P. Tsyhanenko. – M.: Rus. yaz., 2002. – T.2: A Pantsyr' – YASHCHUR. – 560 s.

Bredun I. V., PhD, associate professor, Kharkiv National University of Construction and Architecture (Ukraine, Kharkiv), polk@i.ua

Kompaniets L. V., Doctor of philosophical sciences, associate professor, V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine, Kharkiv), polk@i.ua

Conceptualization of Fate: philosophical interpretations

The article analyzes the semantic field of the eschatological concept «Fate». The study of the problem of his interpretations and insights in religious and secular literature is being cultivated in the range of his interpretations. The existing approaches are exposed in the disclosure of the topic of work; the research strategy is grounded in understanding the theme (perspectives). The basic concepts of research (world, death, the end, eternity, court) in the context of the idea of Fate are analyzed.

Keywords: eschatology, Fate, meanings, concept, definitions, individual, World.

* * *

УДК 1(091)(477)+141.319.8

Співак В. В.,

кандидат філософських наук, докторант,
Національна музична академія України
ім. П. І. Чайковського (Україна, Київ),
vova3006@ukr.net

РЕЦЕПЦІЯ СІМЕЙНОГО ЩАСТЯ У СПАДЩИНІ АНТОНІЯ РАДИВИЛОВСЬКОГО

Досліджено уявлення про сімейне щастя у філософській складовій проповідницької спадщини Антонія Радивиловського та інших українських (Інокентія Гізеля, Іоанікія Галятівського) та польських (Петра Скарги, Томаша Млодзяновського) церковних мислителів другої половини XVII ст. Простежуються різні аспекти змісту цього поняття та особливості його наповнення в текстах українських й польських мислителів епохи бароко. Виявлено, що сімейне щастя сприймається ними неоднозначно. З одного боку, сім'я розглядається як поступка недосконалії людській природі та засіб уникнення тілесного гріха. Однак, за умов моральної недосконалості, родина може перетворитися на тягар, що заважає людині служити Богу. З іншого боку, при дотриманні подружжям норм праведності, сімейний стан може дати людині щастя та є ознакою божого благословення. Дотримання християнських моральних чеснот здатне нейтралізувати недоліки подружнього життя та перетворити його на складову земного щастя.

Ключові слова: історія філософії, українська філософія, бароко, проповідь, щастя, сім'я.

Щастя як вища телеомна категорія завжди знаходилась в центрі уваги світських та церковних мислителів всіх епох та традицій. Не є виключенням й вітчизняна духовна культура, що має доволі значний накопичений досвід осмислення проблеми людського щастя та вироблення рекомендацій щодо його досягнення. Особливої актуальності дана проблема набула в епоху бароко, коли закладалися основи модерної вітчизняної культури з її європейським обличчям та відповідними морально-етичними цінностями. Тож, дослідження категорії щастя є ключовим завданням на шляху розбудови цілісної системи наших уявлень про стратегії життя і аксіологічну парадигму українських церковних інтелектуалів тієї епохи. Таким чином, вивчення історії вітчизняної морально-етичної думки XVII ст. та уявлень її творців про щастя є доволі актуальним для сучасної науки.

Зазвичай творчість українських барокових проповідників досліджувалася з літературознавчої точки зору. Проте, останнім часом наявна тенденція до дедалі ширшого залучення теологічних трактатів та церковних проповідей як джерел з вивчення української філософії. Так, дослідження Л. Довгої [3], М. Корзо [6], С. Йосипенко [5] та ін., засвідчують досить високий потенціал спадщини українських церковних мислителів, як історико-філософських джерел. Однак, їх філософська складова ще залишається недостатньо дослідженою. Що ж стосується категорії щастя, то вона взагалі розглядалася дослідниками лише побіжно при вивченні інших проблем. Тож поставлена проблема потребує детального вивчення.

Однак, через невизначеність змістовного наповнення тогочасного концепту «щасливого життя», що складається з ряду аспектів, комплексний аналіз уявлень про щастя українських церковних мислителів XVII ст. в межах однієї статті є неможливим. Тож, в рамках даного дослідження ми зосередимо увагу на аналізі уявлень про сімейне щастя, як один з аспектів уявлень про земне щастя.

Метою нашого дослідження є розгляд особливостей уявлень про сімейне щастя Антонієм Радивиловським та іншими церковними мислителями його епохи.